

BÖDŐK GERGELY

CSEREPEK

**Kun Béla és Horthy Miklós pályájának,
egyéni és politikusi profiljának összevetése
hatalomra kerülésük közel százéves távlatából**

A magánemberekhez hasonlóan a politikai szereplők sem „egyoldalúak”, azaz jó és rossz tulajdonságaik, érdemeik és hibáik, helyes felismeréseik és tévedéseik, erősségeik és gyengeségeik, érényeik és súlyos mulasztásaik egyaránt vannak.

■ Az emberi megismerés működését vizsgáló kutatóknak köszönhetően szaktudományos berkekben mára evidencia, hogy az emlékezet konstruált és társadalmilag meghatározott.¹ A többé-kevésbé egységes társadalmi emlékezet kialakulásának a kiegyensúlyozott történeti fejlődés inkább kedvez, mint a gyakori váltások, de ilyen töretlen, zökkenőmentes fejlődésre nemigen akad példa. A huszadik századi magyar történelem rendszerváltásokban és éles politika fordulatokban bővelkedik, így a nyugodt építkezés helyett a folyamatos újrakezdések időszakaként értelmezhető. Aligha véletlen hát, hogy a század történelméről a magyar közgondolkodásban eltérő vélemények születtek és születnek, ez a differenciáltság éppen ezért a politikai fordulatokkal és rendszerekkel azonosítható politikacsinálók, országos és helyi vezetők és főbb véleményformálók szerepének értékelésében is tapasztalható.²

A Forradalmi Kormányzótanács külügyi népbiztosa, Kun Béla, valamint a Nemzeti Hadsereg főparancsnoka és az ország későbbi – negyedszázadon át való – kormányzója, Horthy Miklós egyaránt a huszadik századi magyar történelem megosztó személyiségei közé tartoznak. Az első világháborút és az eredményeként lezajlott politikai átrendeződést követően az 1919. március 21-én kikiáltott Tanácsköztársaság működtetői rendszerükre történelmi sürgősszerűségként és a korábbi konzervatív-liberális rendet lebontó új, igazságos világ poli-

tikai leképeződéseként tekintettek. 1919. augusztus eleji bukásukat követően a berendezkedő ellenforradalmi Horthy-rendszer ideológusainak és hivatásos történetíróinak értékítéleteiben Kun Béla és a Magyarországi Tanácsköztársaság a magyar história legnegatívabb szereplőjeként és időszakaként értékelődött. Ezzel szemben a kormányzót változó előnevekkel – „nemzetmentő”, „országgyesítő”, „országgyarapító” epitheton ornansokkal – látták el, és Horthy Miklós a nemzet legnagyobbjait tömörítő virtuális panteonba került, személye körül pedig államilag indukált és támogatott kultusz bontakozott ki.³ A második világháborút követően ismételten sor került a magyar történelem radikális átértékelésére.⁴ A szovjet érdekszférába került Magyarország hivatalos történetírását Andics Erzsébet, Mód Aladár és Nemes Dezső határozta meg, akik az 1919-ben az országot elhagyó szociáldemokrata és kommunista emigránsok munkáira és műltszemléletére alapozva a Horthy-korszakot évtizedekre fasizmusnak és rémuralomnak minősítették, és azt a magyar történelem mélypontjaként mutatták be.⁵ A Horthy-korszak leminősítésével szemben a Tanácsköztársaság 1949-re a magyar történelem legdicőségesebb időszakává vált, egy évtizeddel később, 1959-re, pedig végképp piedesztálra került, amikor jelentőségét és emlékét törvénybe foglalták.⁶ Kun Béla és Horthy Miklós örökösen ellentétes előjelű minősítése a rendszerváltást követően megszűnt, emlékezeti helyük módosult, noha nem egyformán és nem egyforma mértékben. Az elmúlt évtizedekben Kun Béla kikerült a pozitív magyar történelmi szereplők közül, Horthy Miklós megítélése ugyanakkor meglehetősen szórt és differenciált maradt, és máig sokan tartják pozitív, illetve negatív szereplőnek is. A *Rubicon* folyóirat 2006. 10. számában közzétett nem reprezentatív felmérésében a válaszadók Horthy Miklóst a „legnagyobb hatású magyar történelmi személyiségek” között a 9. helyre szavazták be, ugyanő a magyar múlt legkevésbé szimpatikus alakjai között pedig az 5. helyre került. Amíg Horthy emlékezeti helye ilyen módon megosztott volt, a véleménynyilvánítók körében Kun Béla csak a magyar történelem negatív alakjainak kategóriájába került be, mindjárt a 4. helyre. Ebben a „klubban” a harmadik helyen Kádár János, a második helyen Szálasi Ferenc és a toronymagasan az elsőn Rákosi Mátyás szerepelt.⁷

Horthyról legutóbb tavaly jelent meg magyar nyelvű vaskos monográfia, Catherine Horel tollából,⁸ Kun Béláról készült utolsó magyar nyelven olvasható biográfiát pedig Borsányi György írta, ami majd negyven évvel ezelőtt, 1979-ben hagyta el a nyomdát.⁹ Meglehet a közelgő centenáriumban ezen a téren is változást hoz. Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy az elmúlt száz év történetírói teljesítményeire alapozva megkísérleljem Kun Béla és Horthy Miklós egyéni és politikusi profiljának összehasonlítását, amelyben jóval több a markáns eltérés, mint az azonosság, de pályájukban mégis akadnak hasonlóságok.

Eltérések

■ A két politikai vezető közül Horthy Miklós számított az idősebbnek, aki 1868. június 18-án született Kenderesen. A vármegyei közeletben is szerepet játszó, ismert jómódú, középbirtokos nemesi családja a kiegyezés támogatói és kedvezményezettjei közé tartozott. Édesapja református, édesanyja, Halasy Paula az egyik legnagyobb kenderesi földbirtokos lánya pedig katolikus volt. A Horthy család jelentőségét jól mutatja, hogy a családfőt, Horthy Istvánt 1879-ben a miniszterelnök Tisza Kálmán kérte fel Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispáni

tisztségének elfogadására, amit ő visszautasított, 1893-ban pedig maga az uralkodó, Ferenc József nevezte ki a főrendiház örökös tagjává.¹⁰ Horthyhoz képest Kun Béla közel tizenkét évvel volt fiatalabb, 1882. február 20-án született a trianoni békeszerződést követően Romániához került Szatmár vármegye Szilágycseh településéhez tartozó Lelén. Az eredetileg Kohn családnévű asszimilálódott zsidó háttérű szilágysági família a kispolgárság alsó társadalmi csoportjához tartozott, édesapja a szülőfalujában a körjegyzői állást töltötte be. Nevét feltehetőleg először 1904-ben cserélte le Kunra.¹¹

Horthy elemi iskolai tanulmányait hatévesen kezdte Kenderesen, majd két évvel később folytatta azokat a Debreceni Református Kollégiumban. A tanulás nem kötötte le túlságosan, és nem számított különösen szorgalmas diáknak sem. Gimnáziumi tanulmányainak első négy évét viszont már nem itt, hanem a soproni német tanítási nyelvű Lähne Tanintézetben végezte 1872 és 1882 között. Az iskola falain belül németül kitűnően megtanult, korábban pedig külön, francia nevelőtől sajátította el a francia nyelv alapjait. A tengerész-pályafutás gyerekkori álma volt, és bár hat évvel idősebb Béla bátyja hadapróddá avatása előtt két hónappal egy hadgyakorlat közben súlyosan megsebesült, és pár nap múlva meghalt, szülei mégsem akadályozták meg, hogy a fiatalember beiratkozzon a Fiumei Haditengerészeti Akadémiára, ahonnan későbbi karrierje elindult. A rendkívüli fegyelmet és szigorúságot követelő intézetben a fiatal kadét a kiemelt hangsúlyt kapó testedzés mellett elméleti, valamint stratégiai és taktikai képességeket fejlesztő tárgyakat és hajózással kapcsolatos ismereteket is szerzett, korábbi nyelvtudása pedig ekkor bővült a horvát és az olasz nyelvvel is. A nem különösebben szorgalmas Horthy a Cs. és Királyi Haditengerészeti Akadémián a haditengerészet hivatásos tisztjévé vált, II. kategóriájú tengerészkadéttá való avatására 1886. október 7-én került sor.¹²

Kun Béla az elemi iskola első három osztályát Lelén végezte, a negyedik évet pedig a zilahi református iskola előkészítő osztályában járta ki. Ebben az időben járt az iskola falai közé a nála négy évvel idősebb Ady Endre is, aki korrepetálta is a fiatal nebulót. Szociális helyzetére és jó tanulmányi eredményeire tekintettel mentesült az egész éves tandíjfizetés kötelezettsége alól. Az előkészítő egy évet követően Zilahon járta ki a gimnázium első két osztályát is, tanulmányi eredményei azonban leromlottak, így a harmadik osztályt már nem itt fejezte be. Hogy hol, az kérdéses, annyi bizonyos, hogy 1899-ben már Kolozsváron végezte el az evangélikus-református gimnázium ötödik osztályát. Különösen a humaniorákban – leginkább a magyar irodalom tárgykörében – jeleskedett, de ezenkívül önképzőkörökön vett részt, és műfordításokat is végzett.¹³

Az iskolai végzettséget követő évtizedet illetően a két későbbi politikus markánsan különböző tapasztalatokra tett szert. Horthy a flottának köszönhetően bejárhatta a világot. Felavatását követően előbb egy háromárbócos gőzfregatra került szolgálatra, és eljutott 1886-ban Spanyolországba, majd már I. osztályú tengerészkadéttá előléptetve 1889–1892 között egy konstantinápolyi állomáshajón, később egy korvetten szolgált. 1892 nyarán kezdődött az egyik legmeghatározóbb élménye, egy 21 hónapos világkörüli utazás, amely során a Földközi-tengert elhagyva olyan helyekre is eljutott, mint Egyiptom, Bombay, Calcutta, Darjeeling, valamint Szingapúr, az Új-Hebridák, Bangkok és Borneó.¹⁴ Ezzel szemben Kun Béla itthon szocializálódott, a szó fizikai, tapasztalatszerző értelme mellett politikai értelemben is. Bizonyára származásából, olvasmányélményeiből eredt, hogy formálódó világlképe a fennálló társadalmi renddel kritikus

baloldali mozgalmakhoz sodorta, és már 1902-ben, 16 éves korában a szociáldemokrata párt tagja volt. Apja kívánságára ugyan beiratkozott a kolozsvári egyetem jogi fakultására, de tanulmányait nem fejezte be, és inkább újságíróként tevékenykedett. Előbb a *Kolozsvári Friss Újság* közli írásait, majd a nagyváradi *Szabadság* és az *Előre* című lapokban publikál, végül a *Budapesti Napló* szerkesztőségébe került. A mondán életvitelű, társaitól merész öltözködésével is kirívó ifjú írásaira többen felfigyeltek, 1907-ben lezajló sajtóperében hathavi fogságra ítélték. Szabadulását követően a kolozsvári Munkásbiztosító Pénztárba kerül, ahol előbb segédtitkárként dolgozik, majd megbízott igazgató is lesz, de egyre inkább politikussá válik, sztrájkokon és agitációkon vesz részt, és komoly tevékenységet fejt ki az erdélyi munkásmozgalom szervezésében.

Életpályájukat tekintve ugyan mindkettejük életében kulcsszerepet játszott az első világháború, amelyben mindketten részt vettek, de már eddig is élesen különböző pályájuk a Nagy Háborúnak köszönhetően még inkább széttartott. Horthy előbb sorhajóhadnagyi megbízatást töltött be, majd több állomáshelyre lett vezényelve, a világháborút megelőző öt évben pedig Ferenc József szárnysegédjeként szolgált. Az első világháború kitörésekor sorhajókapitánnyá lett kinevezve, majd a Monarchia hadiflottájának egyik vezető parancsnokaként több adriai-tengeri hadműveletben is részt vett, országos ismertségre pedig a Novara cirkáló parancsnokaként az otrantói csatában tanúsított szerepvállalásával tett szert. Az uralkodó IV. Károly 1918. februárjában ellentengernaggyá nevezte ki, majd a nyilvánvaló háborús vereség eredményeként, már altengernagyi minőségben rá hárult a szerep, hogy a flottát átadja a délszláv nemzeti tanács képviselőinek.¹⁵ Horthyéhoz képest Kun Béla világháborús tapasztalata teljes egészében „alulnézetinek” számított. Előbb a Kárpátokban, az Uzsoki-hágónál harcolt az orosz csapatokkal szemben, 1915-ben pedig meg is sebesült. A háború alatt tizedesből zászlóssá előlépő Kun 1916 tavaszán esett fogságba. Az orosz hadifogságban a foglyok számára tartott forradalmi agitációnak köszönhetően Kun lelkesedni kezdett a tervezett világforradalomért és a munkásmozgalomért, majd a bolsevikokhoz csatlakozva a magyar hadifoglyok körén kívül is presztízst tett szert. Előbb a tomszki szervezet tagja, majd az Oroszországi Kommunista Párt magyar csoportjának vezetője lett. De a szervezőtevékenység mellett fegyvert is ragadott, előbb a német intervenciók csapatok, majd a Csehszlovák Légő és Kolcsak fehérgárdistáival szemben. Magyarországra hazatérve illegálisban alakítja meg 1918. november 24-én a Kommunisták Magyarországi Párját, amelynek Központi Bizottságának elnöke lesz.¹⁶ Kun szónoklatokkal és gyűlések szervezésével tűnik ki, majd miután az 1919. február 22-i *Népszava* elé szervezett tüntetés erőszakba torkollt, több társával együtt letartóztatták.

A világháborús vereséget követően Horthy kenderesi birtokára vonult vissza, ahonnan a számára kaotikus állapotokként értéktételező őszirózsás forradalom és Károlyi Mihály eredménytelen konszolidációs kísérleteinek hatására ajánlja fel szolgálatait a Szegeden szerveződő ellenforradalmi kormány számára, ahol emelkedő nimbuszának – és világháborús érdemeinek – köszönhetően előbb hadügyminiszteri posztot vállalt, majd önállósult, és a megalakított Nemzeti Hadsereg főparancsnoka lett, célja pedig a Tanácskormány megdöntése lett, valamint az ország visszafoglalása a területének túlnyomó többségét 1919 őszére elfoglaló román hadseregtől.

A Monarchia és benne a történelmi Magyarország megszűnése ugyan mindkettejük számára lerombolta a korábban ismerős közeget, de amíg Horthy ebben

veszteséget, Kun Béla sokkal inkább esélyt és lehetőséget látott. A Vix-jegyzék elutasítását követően Kun Béla hatalomra kerülésére puccsszerűen, Károlyi háta mögött került sor. Az 1919. március 21-én létrejött Magyarországi Tanácsköztársaság orosz-bolsevik típusú hatalmi-politikai berendezkedése az államélet és a tulajdonviszonyok radikális megváltoztatásán túl új társadalom-, gazdaság- és kultúrpolitikát hirdetett. Ugyan a proletárdiktatúrát legfelsőbb szinten hivatalosan Garbai Sándor, a Forradalmi Kormányzótanács elnöke vezette, ám a harminchárom éves Kun Bélának kezdettől fogva vezető szerepe és befolyása volt, aki informális vezetőként működött és a kulcspozíciónak számító külügyi népbiztosi pozíciót töltötte be. Jóváhagyása nélkül nem jöhettek volna létre azok a terrorista alakulatok, amelyek külsőségeikben is eltértek más szervezetektől, és amelyek a köznyelvben vörösterornak nevezett gyilkosságokat végrehajtották. Áldozataik száma egy 1920-ban készült regiszter szerint majdnem elérte a hatszázat,¹⁷ de ez több szempontból túlzó. Úgy vélem, körülbelül 360-ra tehető azok száma, akiket a Kommün időszaka alatt kivégeztek, és mintegy 110-re, akik fegyveres összecsapásokban veszítették életüket. A gyilkosságok mellett prevencióc célból, a lakosság ellenállását megakadályozandó tűszokat is szedtek, akiknek a száma meghaladta az 1500-at.¹⁸ A vörösterorn gyilkosságaival szemben 1919 nyarától fehérterrorra is sor került, amelyben az ötvenéves Horthy ellenforradalmi Nemzeti Hadseregének törzsgárdáját adó tiszti századok katonái, tisztek és tartalékos tisztek játszottak kulcsszerepet. Áldozataik számáról nem rendelkezünk olyan felméréssel, mint a vörösterorn esetében, így különféle becslésekkel találkozunk, de a történetírás mainstreamje számukat 1000 és 1500 fő közé teszi.¹⁹ Miután a Tanácskormány Vörös Hadseregének július végi offenzívája összeomlott, a román hadsereg átkelt a Tiszán, és elindult a főváros felé. Ezzel a Magyarországi Tanácskormány sorsa megpecsételődött, a vezető népbiztosok és helyetteseik zöme elmenekült az országból, a többiekre pedig illegális és börtönbüntetések vártak.

Éles különbség van Kun Béla és Horthy pályáját illetően, hogy amíg az előbbihez (is) kötődő diktatúra – emlékezetpolitikai súlyához képest – mindössze négy és fél hónapig tartott, Horthy Miklós negyedszázadon át, 1920. március 1-től 1944. október 15-ig működött államfőként. Az 1920-ban kialakított rendszer király nélküli királyság volt, a kormányzói jogkör pedig a gyenge vagy közepesen erős köztársasági elnöki jogkörnek felelt meg. Így nemzetközi porondon képviselte az országot, követeket küldhetett és fogadhatott. A nemzetgyűlés által elfogadott törvényjavaslatoknak a törvényerőre emelkedéséhez ugyanakkor nem volt szükség Horthy jóváhagyására, azaz a dualizmus időszakában az uralkodót megillető szentesítési joggal a kormányzó nem rendelkezett. Megfontolásra a törvényeket mindössze egy ízben küldhette vissza, hadüzenethez és békekötéshez, valamint a magyar hadsereg országhatárokon túlra való vezényléséhez pedig szintén a nemzetgyűlés engedélyére volt szükség. A magyar hadsereg belügyeit illetően viszont Ferenc Józseffel hasonló jogkörrel bírt, de a volt uralkodóhoz képest nemességet és kegyelmet nem adhatott, és főkegyúri jogai sem voltak. Horthy kevesellte jogkörét, és csak olyan feltételekkel vállalta a kormányzói posztot, ha ezeket később kibővítik, amire több lépcsőben sor is került.²⁰ Egészében a Horthy-rendszer – egy nemzetközileg is helytálló tipológiának köszönhetően – autoriter rendszernek minősíthető, amely sem diktatúraként, sem pedig demokráciaként nem működött, hanem valahol a két kategória között helyezkedett el.²¹

Érdemes röviden utalni arra a jelentős különbségre is köztük, hogy ugyan mindketten elutasították az ország területének a megszállását, de a megszállókkal szembeni fegyveres ellenállásra csak a Tanácsköztársaság Vörös Hadserege vállalkozott. Ez még akkor is igaz, ha a Tanácsköztársaság felső vezetését nem revíziós szándékok motiválták, hanem annak a lehetősége, hogy sikeres előrenyomulás esetén csatlakozni lehet a Tanácskormányának külpolitikai támaszt nyújtó orosz-szovjet hadsereggel, valamint éket lehet verni a román és a csehszlovák hadsereg közé. A sikeres hadseregszervezés és a tehetséges katonai vezetőknek köszönhetően az 1919. májusában indult ún. északi hadjárat sikerrel foglalta vissza Kassát, Eperjest és Miskolcot a csehszlovák alakulatoktól, a visszavonulásra pedig csak a Tanácsköztársaság meggyöngült társadalmi bázisát tükröző ellenforradalmi akciók hatására, valamint a Párizsban ülésező békekonferencia kategorikus utasítására került sor – és azon be nem váltott ígéretére, hogy a Felvidék kiürítéséért cserébe a román hadsereg kiüríti a Tiszántúlt. Horthy ezzel szemben reálpolitikusként viselkedett, amikor a kialakult helyzettel szembesülve maga is a trianoni békeszerződés elengedhetetlen aláírására bólintott rá. Kétségtelen tény ugyanakkor, hogy a két világháború között az elcsatolt magyar területek visszaszerzésére irányuló revíziós politikával és az irredentakultusszal maga is egyetértett, ennek többlépcsős sikere pedig kormányzói kultuszára is hatott.

Azonosságok

■ A két politikai szereplő markánsan eltérő életpályájában ugyanakkor azonos motívumok is fellelhetők. Mindkettejük hatalomra kerülésében és bukásában komoly szerepet játszottak a nemzetközi viszonyok és valamely külföldi hatalom támogatása. A Tanácsköztársaság kikiáltása ugyan meglepte a párizsi békekonferencia döntőnökeit, de Kun Béláék mégsem voltak teljesen támasz nélkül, hiszen szövetségesüknek és támogatójuknak – leginkább ideológiai szinten – a Lenin vezette bolsevik Szovjet-Oroszország számított. Horthy Miklós hatalomra kerülésében ennél is egyértelműbben szerepet játszott a külföld elvárása és bizalma. A Nemzeti Hadsereg élén tanúsított magatartása, a kompromittált személyekkel szembeni kemény fellépés, az antiszemita és antikommunista indulatok meg nem zabolázása ellenére az antant diplomatái – különösen a britek – inkább az erősebbi rendteremtőt látták benne, mintsem egy majdani diktátort.²²

Azonosság mutatható ki abban is, hogy politikai bukásuk egyben rendszerük végét is jelentette, ebben pedig szintén külső tényezők játszottak szerepet. Az első magyarországi kommunista berendezkedési kísérlet végét a román hadsereggel szembeni katonai vereség határozta meg, a Horthy-rendszer bukását pedig a nemzetiszocialista Németországot legyőző szovjet hadsereg katonai győzelme okozta. Bukásukat követően mindketten emigrációba kényszerültek, és ott is hunytak el, de ennek körülményei nem voltak egyformák. Kun Béla rövid ausztriai bujkálást követően Szovjet-Oroszországba került, és fegyveresen is részt vett a krími fehérekkel szembeni etnikai tisztogatásokban, majd szerepet vállalt a Szovjetunió belül zajló frakcióharcokban és emigrációs feladatokban, utóbb a sztálini tisztogatások áldozata lett. Halálának pontos dátumát sokáig nem is lehetett tudni – feltehetőleg 1938 augusztusában, vagy 1939 novemberében került erre sor, minden bizonnyal erőszakos úton történő eltávolításának pontos körülményeit illetően pedig még ma is vannak tisztázatlan részletek. A volt kormányzót előbb családjával együtt Bajorországba internálták, ahonnan 1949-ben a portugáliai Estorilbe került.

Szerényen, de békés körülmények között élt, emlékiratait itt fejezte be 1952 tavaszán. Az 1956-os forradalom és szabadságharc hírei még fellelkesítették, de november 4-étől, a szovjet beavatkozástól egyre lehangoltabb lett, és 1957. február 9-én elhunyt, közel tizennyolc évvel élve túl Kun Bélát.²³

A magánemberekhez hasonlóan a politikai szereplők sem „egyoldalúak”, azaz jó és rossz tulajdonságaik, érdemeik és hibáik, helyes felismeréseik és tévedéseik, erősségeik és gyengeségeik, erényeik és súlyos mulasztásaik egyaránt vannak. A kérdés minden bizonnyal leginkább ezek aránya, valamint az, hogy egymáshoz viszonyítva végső számadásánál milyen súllyal esnek latba. Egy reális kép kialakításához mindenesetre megfelelő történelmi távlat és objektív, elfogulatlan szemlélet szükségeltetik. Azt, hogy Horthy Miklós negatív értékelésében a két világháború közötti jogkorlátozó (majd jogfosztó) zsidótörvények, az antiszemitizmus, a törvényes felelősségrevonás nélkül maradt fehérterror, a holokausztért viselt magyar felelősség és a második világháborús óriási veszteségek komoly szerepet játszanak, aligha szükséges magyarázni. Azok érvei között pedig, akik a volt kormányzót inkább pozitív szereplőnek tartják, a revíziós sikerek és a húszas évek végére elért gazdasági stabilizáció mellett talán azt is megtalálhatjuk, hogy az első világháborút követő forradalmi – nemegyszer polgárháborús állapotként jellemezhető – viszonyokat követően a következő évtized elejére Horthy képes volt a konszolidációra és az ország beillesztésére egy új, megváltozott európai hatalmi rendbe.

■ JEGYZETEK

1. Gyáni Gábor: *Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem*. Nyitott Könyvműhely, Bp., 2010.
2. Lásd Vásárhelyi Mária: *Csalóka emlékezet. A 20. század történelme a magyar közgondolkodásban*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2007. 19–29.
3. Horthy Miklós vezérkultuszáról legújabban Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz. 1919–1944*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Bp., 2016.
4. A szemléleti változások mellett az intézményi átalakításokról lásd Romsics Ignác: *Szovjetizált múltkutatás: a magyar történetírás gleichschotholása, 1945–1949*. Rubicon 2011. 5. sz. 68–82.
5. Andics Erzsébet: *Fasiszmus és reakció Magyarországon*. Szikra, Bp., 1945. 3. 9; Mód Aladár: *400 év küzdelem az önálló Magyarországgért*. Szikra, Bp., 1948⁴; Nemes Dezső (szerk.): *Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919–1921*. Szikra, Bp., 1953.
6. 1959. évi II. törvény a Magyar Tanácsköztársaság emlékének törvénybe iktatásáról.
7. *Rubicon Top 10 – Szavaztak az olvasók*. Rubicon 2006. 10. sz. 4–5.
8. Catherine Horel: *Horthy*. Kossuth Kiadó, Bp., 2017. (A továbbiakban Catherine Horel: i. m.)
9. Borsányi György: *Kun Béla*. Politikai életrajz. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1979. (A továbbiakban: Borsányi: i. m.)
10. Turbucz Dávid: *Horthy Miklós*. Napvilág Kiadó, Bp., 2011. 15–16. (A továbbiakban: Turbucz: i. m.)
11. Borsányi: i. m. 5–6.
12. Turbucz: i. m. 20–22.
13. Borsányi: i. m. 6–8.
14. Világkörüli útvjáról lásd Kerepeszki Róbert: *Overseas Travel as Shaping Force of World View: the Case of Miklós Horthy*. In: *Global Encounters European Identities. Europe and the Wider World V*. Mary N. Harris – Anna Agnarsdóttir – Lévai Csaba (ed.) University Press, Pisa, 2010. 259–270.
15. Turbucz Dávid: *Az adriai hadszíntér és a folyami háború*. In: Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Kossuth Kiadó – Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Bp., 2010. 110–118.
16. Borsányi: i. m. 84–85.
17. Váry Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. Bp., 1922².
18. Bödök Gergely: *Kegyelmes urak a Gyűjtőfogházban – A vörösterro fűvárosi túsza*. Múltunk 2014. 4. sz. 151–181.
19. Bödök Gergely: *Vörös és fehér – Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919–1921*. Kommentár 2011. 3. sz. 15–31.
20. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Bp., 2001. 139.
21. A Horthy-rendszer jellegének megítéléséről folytatott vitákról lásd Püski Levente: *Demokrácia és diktatúra között*. A Horthy rendszer jellegéről. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Bp., 2005. 206–233.
22. Thomay Sakmyster: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. Helikon Kiadó, Bp., 2001. 50–63.
23. Emigrációs éveiről legújabban Catherine Horel: i. m. 281–308.